

Ulrike Knöfel
© Der Spiegel

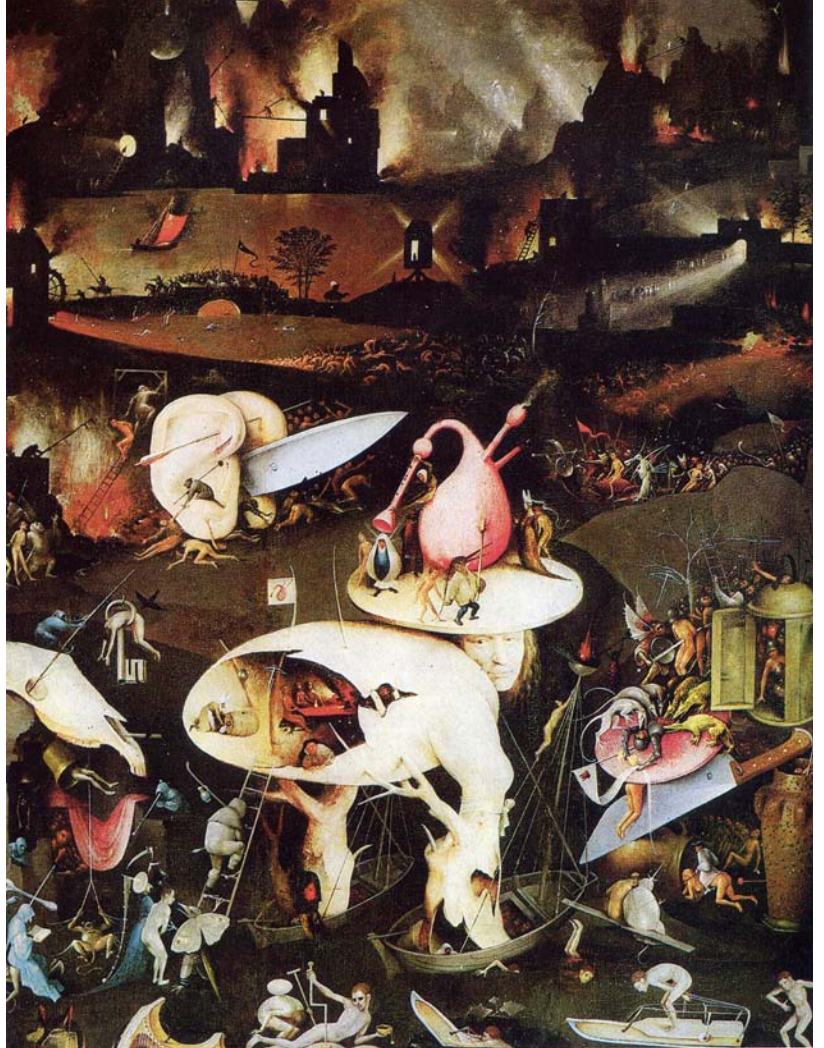
Probablement, l'artista Hieronymus Bosch va ser la persona amb la imaginació més prodigiosa del seu temps. Va ser el gran surrealista de les acaballes de l'Edat Mitjana. Les seves pintures eren tant una promesa com una amenaça, i estaven pensades per transmetre una idea de què passaria al paradís i, encara més, a l'infern. El Bosch va crear laberints d'atrocitats i un vocabulari de la bestialtat. Va pintar dimonis i monstres, però també persones torturades, gent despallada a qui tallaven el coll, gairebé com si formessin part d'una escena de l'últim vídeo de propaganda de l'auto-proclamat Estat Islàmic (EI). I en les seves obres també surten imatges i motius que semblen de comèdia per la seva total absurtitat.

El Bosch, aquest pintor misteriós amb unes motivacions que no són clares, va morir fa 500 anys, l'agost del 1516. Només una cosa és certa: aquell holandès del ducat de Brabant no va salvar res al seu públic. Va pintar el que no havia pintat mai ningú abans. I devia tenir el seu propi humor negre. En una pintura representa una mena de nan amb el tors semblant a un ou, mentre que la part de baix del cos recorda un llangardaix. Però la cara demacrada és la d'un ésser humà, amb unes ulleres penjades del nas. Sovint s'especula que aquesta podria ser la cara del mateix pintor.

El Bosch va pintar aquest ésser curiós a la vora d'un plat, al costat de sant Marc evangelista preveient la Fi del Temps. Ell es percebia a si mateix com un visionari? Com algú que volia que la humanitat es retorqués d'angoixa veient el seu futur? Les seves pintures són una versió pintada de l'humor negre?

Un univers únic

El 2016 hi ha organitzades celebracions en honor d'aquest visionari -encomiàsticament, és clar-, amb exposicions, llibres i pel·lícules. Aquest any gairebé tots els museus del seu Brabant natal l'homenatgen, entre ells el Van Abbemuseum d'Eindhoven, que l'anuncia com un model per als artistes moderns, i el Museu de la Natura de Brabant, a Tilburg, que dedica una exposició als animals i →

El món terriblement contemporani de Hieronymus Bosch

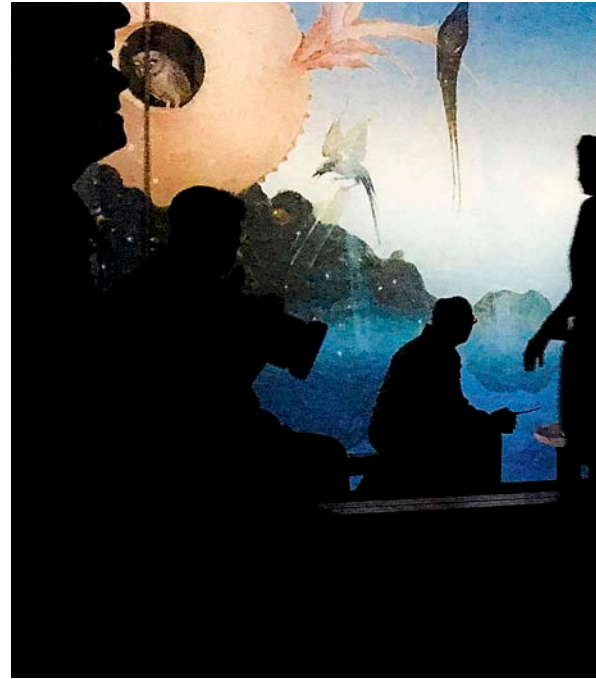
Caps empalats i cossos cremant: Hieronymus Bosch, el gran artista holandès, que en els seus quadres pintava els horrors i el terror del passat, el present i el futur, va morir fa 500 anys.

A l'era d'Abu Ghraib i l'Estat Islàmic, la seva obra és tan contemporània com sempre.

→ a les criatures mítiques espantosos de l'obra del Bosch. Les seves obres es poden veure al Prado, a Madrid, i el pintor holandès també serà el protagonista de l'acte principal del Bucerius Art Forum d'Hamburg. La cadena pública franco-alemanya ARTE va emetre un documental sobre ell el 21 d'agost, i aquest setembre se n'estrenarà als cinemes una versió més llarga amb el títol *Hieronymus Bosch, touched by the Devil* ('Hieronymus Bosch, tocat pel diable'). Els cineastes han passat anys acompanyant un equip d'experts que s'havien disposat a estudiar meticulosament la vida i l'obra del Bosch i que s'han convertit en un testimoni de la tensió que hi ha a la comunitat internacional d'especialistes, gairebé obsessius, en el Bosch.

Només hi ha 25 pintures a l'oli, algunes en diverses parts, que els historiadors de l'art estan d'acord, més o menys, que són del mateix Bosch. Aquestes obres estan exposades en museus europeus i nord-americans. També hi ha un nombre similar de dibuixos. Les institucions que posseeixen una d'aquestes peces tan rares tenen un tresor incalculable. El Prado, a Madrid, va creure durant molt de temps que en tenia sis originals, fins que historiadors de l'art dels Països Baixos van atribuir-ne tres a treballadors o successors del Bosch. En la pel·lícula, els experts a penes acon-

En la pàgina anterior, un detall d'*El jardí de les delícies* que representa l'inforn interior. A sota, Crist als llimbs.

segueixen mantenir un to educat quan interactuen els uns amb els altres.

De fet, no és fàcil determinar què va pintar el Bosch directament. Com que el negoci anava bé, tenia treballadors que intentaven pintar amb el seu estil tan bé com sabien. Molts altres senzillament el copiaven, tant durant la seva vida com temps després. Fins i tot tractaven els quadres amb fum al costat de la xemeneia per fer que semblessin més vells i més originals.

Però les poques obres que són clarament atribuïbles al Bosch formen un univers únic i apassionant. El pintor holandès va crear ciència-ficció inspirada en l'altra vida, i fins avui ningú pot explicar com se li van ocórrer aquelles idees. Evidentment, a l'Edat Mitjana la gent tenia una idea de com eren els dimonis. Apareixien (com a element dissuasori) en forma d'ornament a l'arquitectura de les esglésies, però els faltaven les qualitats imaginatives, abstruses i narratives de les obres del Bosch.

El seu taller també va produir moltes altres imatges. En un quadre, una fletxa travessa dues orelles gegants, que sembla que vagin a algun lloc. Un home és empalat per les cordes d'una arpa. Uns dimonis van abocant vi a la boca d'un home que ja està inflat. Hi ha un cap femení sense cos, però amb els peus calçats. Hi ha caps amb peus, peixos amb peus, éssers que són mig animals mig humans, humans que semblen monstres, humans que semblen màquines i humans que semblen arbres amb uns troncs oberts on passen coses estranyes. Hi ha objectes volants curiosos i peixos voladors. Alguns animals fantàstics sembla que portin campanes de busseig en

Dalt, una exposició multimèdia dedicada al Bosch a la ciutat de Berlín. A sota, triptic d' *El carro de fenc*, on aborda la qüestió del desig i la seducció del dimoni.

comptes de petxines, i alguns edificis semblen criatures orgàniques, com si respiressin.

Paral·lelismes moderns

També hi ha molts detalls que, de còmics, no són gaire, i que es perceben com a terriblement contemporanis. Les imatges de persones caient a un abisme des d'unes ruïnes que es cremen recorden les imatges dels atacs de l'11 de setembre. Hi ha cossos empalats i caps tallats penjats de pals, amb sang regalimant, com si fossin una anticipació de les imatges que un dia difondrien els terroristes de l'Estat Islàmic. I una figura que dona cops a Jesucrist amb una corda fa servir el mateix moviment de mà que l'home enrabiat d'Istanbul que

va ser fotografiat fuetejant amb un cinturó diversos colpistes detinguts.

Hi apareixen cossos ajaguts damunt de pedres roents i cremant en alts forns oberts, i hi ha éssers humans ofegant-se en fosses, penjats o empalats, amb l'estómac com si els hagués d'explotar. Les figures que encara són vives semblen haver abandonat l'esperança. Enmig d'imatges de focs virulents, és com si el món sencer s'hagués trencat en dos.

Uns quants anys enrere, hi va haver un debat sobre si era apropiat ensenyar imatges que documentaven les tortures per part de soldats nord-americans als reclusos de la presó d'Abu Ghraib, a l'Iraq. Les escenes que el Bosch va pintar fa segles no són menys cruels. Però ell no pintava el futur. Ell havia trobat imatges que representaven un sadisme arcaic, i amb prou feines es podia pensar que, mig mil·lenni després, la gent encara es comportaria com milers d'anys abans del seu temps. Les seves taules de roure pintades mostren fins a quin punt el present ha retornat a les conductes de brutalitat.

El Bosch va inserir reiteradament elements quotidians en les seves escenes, com ara paisatges familiars, esglésies, molins de vent, cares i roba del dia a dia. Però aquesta innocència, aquesta realitat genèrica, que ell tracta com la Terra Promesa, pot ensorrar-se en qualsevol moment. L'infern mai no és lluny. Així és com el Bosch va transmetre el seu sentit de la incertesa de la vida.

Però la humanitat continua vivint en la ignorància. El Bosch també ho va il·lustrar en les seves alegories. Les persones, riques o pobres, persegüeixen el plaer i, encara més, els diners (simbolitzats per un carro de fenc en els seus quadres), i continuen aferrant-se a les seves possessions terrenals fins i tot després de la vida, per a la delectació dels dimonis que hi ha sota el seu llit. En una obra, un grup de monges i monjos fa una festa en un vaixell, fent el ridícul com tothom, però ells, sense saber-ho, també s'encaminen cap al reialme del diable. La font d'inspiració d'aquesta composició va ser probablement el popular llibre de sàtira moral *El vaixell dels necis*, del jurista format a Basilea Sebastian Brant, el qual també creia que l'home era "només a tres dits de la mort".

El Bosch va traduir aquesta actitud, i ho va fer amb una gran virtuositat i amb unes pinzellades enèrgiques i segures. Sabia com combinar un dramatisme discret amb un de punyent. Col·locava les petites ombres de persones a davant de la llum d'un foc ardent, i afegia un toc de vermell als ulls d'un Jesús exhaust, pintat fonamentalment en primer pla.

L'exigència d'innovar

Al Bosch la pintura li corria per les venes. Va néixer amb el nom de Jheronimus van Aken el 1450, però li deien Joen. El seu lloc de naixement va ser la ciutat comercial de 's-Hertogenbosch, o El Bosc. Com a pintor, es va posar el nom de Hieronymus Bosch, →

A la dreta, *Sant Joan Baptista en el desert*. A sota, en *El jardí de les delícies*, el Bosch inclou una narració pictòrica des del paradís a l'Infern, des del pecat a la salvació. En la pàgina següent, *Quatre visions del Més Enllà*, una sèrie de quatre peces que representa el càstig i la recompensa.

→ en referència a la ciutat, i així és com signava les seves obres, amb unes lletres grosses i inconfusibles. La poca informació que ens ha pervingut sobre les seves obres inclou mencions escrites al fet que va adoptar aquest nom, tot i que no era el seu nom real.

Els pares del Bosch van comprar una casa el 1462 a la dreta de la plaça del mercat, en una zona on vivien molts altres artesans (la pintura era un negoci com qualsevol altre). El Bosch encara era un nen

quan la família s'hi va traslladar. Un foc va destruir gran part de la ciutat un any més tard. Aquests focs, que posaven en perill la vida i deixaven amb l'ai al cor, més tard apareixerien a les seves pintures.

Cap al 1480, es va casar amb la filla d'un comerciant acomodat de nom Aleid van de Meervenne, una dona que devia conèixer des de la infantesa. Van anar a viure en una casa que Aleid havia heretat. També era a la plaça del mercat, però en un lloc més luxós. Pel que sembla, la parella no va tenir fills. Ell va progressar en la societat local i es va convertir en un membre "jurat" d'una germandat religiosa. Es van servir cignes les tres vegades que va ser l'amfitrió de la trobada anual del grup.

Entre els seus clients hi havia des de persones més humils fins a gent d'alt rang. S'hi trobaven importants congregacions religioses, les classes altes i fins i tot l'alta aristocràcia, molt especialment els Habsburg. El fill de l'emperador Maximilià I va encarregar un *Judici final*, i a donar al seu poderós pare una altra obra, una *Temptació de Sant Antoni*. L'obra més famosa actualment del Bosch, *El jardí de les delícies*, suposadament va ser creada per als comtes de Nassau, que eren persones molt influents al regne dels Habsburg.

El Bosch devia ser conscient de la seva excepcionalitat. En un dels seus dibuixos va escriure: "Pobra és la ment que sempre fa servir les invencions d'altres i no inventa res ella mateixa". L'exigència d'innovar revelava una actitud que ja reflectia el pensament del Renaixement.

Va morir a l'edat de 65 anys, víctima d'una epidèmia. El Bosch va continuar sent una figura ad-

mirada. Un any després de la seva mort, el secretari d'un cardenal de Roma va alabar les seves pintures dient que eren "encantadores i fantàstiques". Les obres del Bosch també van arribar aviat a Espanya i a la cort del rei d'Espanya. El 1605, un abat espanyol va publicar un llibre en què descriu les pintures del Bosch com la cosa "més enginyosa" i "elaborada" que "es podia imaginar".

Però aquest monjo erudit, José de Sigüenza, també havia de protegir les obres d'aquells que titllaven el pintor d'heretge després de la seva mort. Sense les seves pintures, deia Sigüenza, l'home seria "tan cec que no seria conscient de les passions i els vicis que el mantenen convertit en una bèstia, o en moltes bèsties". Sigüenza descrivia les obres del Bosch que coneixia com una "sàtira pintada dels pecats i els desvaris de la humanitat", dient que aquell pintor havia extret les seves absurditats de "la realitat i el món real".

Especular sobre el significat

Les seves al·lusions i el seu simbolisme excessiu probablement s'entenen més bé en aquell temps, però gran part del coneixement d'aleshores s'ha perdut. Avui només podem especular sobre què volia dir el Bosch i com s'entenia la seva obra en aquell període. En el documental, un historiador de l'art nord-americà diu que la seva professió és predir el passat.

El Bosch va passar els seus primers 40 anys vivint en una època en què no hi havia certes, ni al seu

entorn immediat i ni tampoc en el tros de món que es coneixia en aquell moment. Les guerres i els impostos elevats provocaven agitació social. L'economia estava en hores baixes, i a la seva ciutat la situació no va canviar fins al final del segle XV, quan la prosperitat va tornar a augmentar. Però la sensació de ser en una intersecció entre dues èpoques, de bascular literalment entre dos períodes i de no saber què havia de venir devien ser una influència formativa per al Bosch i per a molts altres autors dels volts del 1500. En aquell temps podia passar qualsevol cosa, les escalades de violència eren una amenaça constant, i l'església, amb una importància cabdal, també trontollava. El desig de renovar la fe ja existia abans de Martí Luter. Més endavant aquell període es caracteritzaria com el del sorgiment de l'època moderna, la qual cosa sona més suau i més optimista del que era per a la gent d'aquell temps.

Un moviment anomenat *Devotio moderna* aviat va guanyar força als Països Baixos. Els éssers humans eren vistos com a individus, no com a part d'una massa de persones devotes, i això incloïa la seva relació amb Déu. Els experts sospiten que el Bosch volia mostrar al seu públic que l'home era un viatger "que feia un camí a través de la vida". Segons el pintor holandès, aquest viatger, i no pas una força superior, era el responsable de les seves pròpies decisions. Això també és un concepte sorprenentment modern. ●